

Πέρα από τον Ταΰγετο: αίτια και συνέπειες ανάδειξης της Σπάρτης σε περιφερειακή ηγεμονία μετά τον Πελοποννησιακό Πόλεμο

ΔΡ. ΑΘΑΝΑΣΙΟΣ ΓΡΑΜΜΕΝΟΣ

(Α) ΕΙΣΑΓΩΓΗ.

Η Σπάρτη έχει αποτυπωθεί στο συλλογικό φαντασιακό ως μια απομονωτική και μιλιταριστική δύναμη που βασιζόταν στην ισχύ των όπλων για προστατεύσει την κυριαρχία της στο περιφερειακό υποσύστημα της Πελοποννήσου. Αυτή η εικόνα οφείλεται σε πολλούς παράγοντες: κατ' αρχάς, η σύγκριση με την κοσμοπολίτικη Αθήνα από τα ρομαντικά κινήματα του 19ου αιώνα έως τις πρόσφατες παραγωγές του Χόλυγουντ.

Οι πηγές, ωστόσο, αποκαλύπτουν μία σύνθετη πολιτική φυσιογνωμία, με τη δική της μεταλλασσόμενη εσωτερική δυναμική ως προς την άσκηση εξωτερικής πολιτικής. Η Σπάρτη ξεκίνησε μεν την ιστορία της περιορισμένη στη γεωγραφική της περιοχή, ωστόσο οι μείζονες εξελίξεις στο διεθνές σύστημα της ώθησαν σταδιακά στη αναζήτησή νέου ρόλου και στις δύο πλευρές του Αιγαίου.

(Β) ΣΚΟΠΟΣ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ.

Η παρούσα ανακοίνωση έχει σκοπό να εξετάσει τη φύση, τα αίτια και της συνέπειες αυτής της ιστορικής εξέλιξης, ούτως ώστε να κατανοήσει τους μηχανισμούς που οδήγησαν στην άνοδο και την πτώση της Σπάρτης. Για να το πετύχουμε, θα αναφερθούμε στα κρίσιμα ιστορικά γεγονότα, θα διαχωρίσουμε τις συστημικές από τις εσωτερικές παραμέτρους και θα καταλήξουμε σε γενικά συμπεράσματα με τη βοήθεια θεωρητικών εργαλείων.

(Γ) ΔΙΕΘΝΕΙΣ ΣΧΕΣΕΙΣ: Ο ΝΕΟΚΛΑΣΙΚΟΣ ΡΕΑΛΙΣΜΟΣ

Η επιστήμη των Διεθνών Σχέσεων διαθέτει ανταγωνιστικές θεωρίες για την ανάλυση των σχετικών φαινομένων. Τις τελευταίες δεκαετίες, δημιουργήθηκε μια μεγάλη τομή μεταξύ (α) των **συστημικών θεωριών**, που κατανοούν τη διεθνή πολιτική βάσει της φύσεως του διεθνούς συστήματος, και (β) των **εσωτερικών θεωριών** που δίνουν έμφαση στις εσωτερικές παραμέτρους διαμόρφωσης της εξωτερικής πολιτικής, όπως είναι το πολιτικό σύστημα, η οικονομία κ.α.

Η παρούσα εισήγηση αναγνωρίζει ότι οι συνθήκες στις οποίες οι Σπάρτη ήκμασε και παρήκμασε είναι πολύ διαφορετικές από τις σύγχρονες, τουλάχιστον ως προς Βεστφαλιανό μοντέλο. Γι' αυτό, επιχειρεί να αναλύσει το αντικείμενο με τα θεωρητικά εργαλεία του νεοκλασικού ρεαλισμού. Ο **νεοκλασικός ρεαλισμός** αποτελεί μια προσέγγιση που προσπαθεί να γεφυρώσει το παραπάνω χάσμα, καθώς λαμβάνει υπόψη τη φύση του διεθνούς συστήματος. Πιστεύει δηλαδή ότι τα κράτη υπόκεινται στις -τρόπον τινά- μαγνητικές δυνάμεις ισχύος όσον αφορά στην ασφάλεια, συμπληρώνει όμως ότι οι αντιδράσεις τους σε αυτές επηρεάζονται από εσωτερικού παράγοντες, όπως η κοινωνική συνοχή, το πολίτευμα, η κουλτούρα και η ατζέντα των εκάστοτε ελίτ. Αν και η συζήτηση ανάμεσα στους θεωρητικούς συνεχίζεται, και μάλλον δεν θα τελειώσει ποτέ, θα δούμε πώς οι ισχυρισμοί του νεοκλασικού ρεαλισμού ερμηνεύουν την περίπτωση της αρχαίας Σπάρτης.

(D) ΤΟ ΙΣΤΟΡΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ

α. Η περίοδος του απομονωτισμού

Δεδομένου ότι τα ιστορικά γεγονότα είναι γνωστά ή έχουν ήδη αναφερθεί από χτες, θα επικεντρωθούμε στα σημεία που είναι καθοριστικά για τη μελέτη τους διεθνούς συστήματος.

Η αρχαία Σπάρτη δεν είχε επιδείξει κοσμοπολίτικο χαρακτήρα, ανάλογο της Αθήνας. Ωστόσο, είχε εκδηλώσει από νωρίς την ανάγκη άσκησης επιρροής στο περιφερειακό υποσύστημα της Πελοποννήσου. Η κατάκτηση της Μεσσηνίας τον 7^ο π.Χ. αιώνα εξυπηρετούσε την εδραίωση της ασφαλείας στα δυτικά και την προοπτική οικονομικής ανάπτυξης, με τους είλωτες να μετατρέπονται στην ατμομηχανή της Λακωνικής παραγωγής. Αυτή η εξέλιξη βέβαια, μετέτρεψε το πρόβλημα ασφάλειας από εξωτερικό σε εσωτερικό λόγω του διαρκούς φόβου εξέγερσης των ειλωτών. Η λύση ήταν η ανάπτυξη οριζόντιας στρατιωτικής δομής, με τη δημιουργία επαγγελματικού στρατού, γεγονός που καθόρισε τη φυσιογνωμία της Λακεδαιμόνος για αρκετούς αιώνες.

Όπως παρατηρεί ο Stephen Todd (73-74), όλοι οι Σπαρτιάτες περνούσαν από το εκπαιδευτικό σύστημα της «αγωγής», το οποίο ήταν υπό τον έλεγχο του κράτους και είχε σχεδιαστεί για να παράγει νικητές. Πέραν όμως από ισχυρό στρατό, η Σπάρτη διατηρούσε διαπόντιες συμμαχίες για να μπορέσει να συντηρήσει την κυριαρχία της στην Πελοπόννησο (Πελοποννησιακή Συμμαχία, 6^{ος}-4^{ος} αι.)

Παράλληλα, διασφάλιζε την επιρροή της με πολιτικούς όρους. Ο Θουκυδίδης μας πληροφορεί ότι η Σπάρτη ευνοούσε την εγκαθίδρυση φιλικών ολιγαρχικών καθεστώτων στους συμμάχους της, «κατ' ολιγαρχίαν δέ σφίσιν αὐτοῖς μόνον ἐπιτηδεῖως ὅπως πολιτεύσουσι θεραπεύοντες» (Θουκ. 19.1). Πέραν της Πελοποννήσου, η πιο χαρακτηριστική παρέμβαση είναι αυτή κατά του Ιππία (ενός εκ των δύο Πεισιστρατιδών), στην Αθήνα, το 510 π.Χ.

Στους Μηδικούς Πολέμους συμμετείχε αρχικά μόνο προς υπεράσπιση της Πελοποννήσου. Όταν όμως αντιλήφθηκε ότι η αποχή από την κοινή άμυνα είτε θα μετέφερε τον πόλεμο στον νότο είτε θα άφηνε το πεδίο στην Αθήνα, ενεπλάκη μαζί με τους συμμάχους της. Αποσύρθηκε από την Ελληνική Συμμαχία το 477 π.Χ. διότι η Αθήνα ήθελε να συνεχίσει τον πόλεμο στην Ασία, κάτι που δεν θα την ωφελούσε.

Μέχρις αυτό το σημείο, μπορούμε να ισχυριστούμε ότι η Σπάρτη εφαρμόζει ένα είδος απομονωτισμού, με την έννοια ότι σε επίπεδο υψηλής στρατηγικής επικεντρώνεται στην ασφάλεια της στενής της περιφέρειας. Ωστόσο, η Arlette Roobaert (1985) παρατηρεί στην σπαρτιάτικη πολιτική της περιόδου μία ευρύτερη ηγεμονική τάση η οποία προδιαγράφει το ιμπεριαλιστικό εγχείρημα των αρχών του 5ου αι.

β. Ηγεμονία και παρακμή

Η νίκη εναντίον των Περσών αλλάζει τον προσανατολισμό της Σπάρτης, η οποία θεωρεί ότι έχει δικαιωματικά την ηγεμονία της Ελλάδας δεδομένου ότι είχε τεθεί -χωρίς χωρίς αμφισβήτηση- επικεφαλής των συμμαχικών δυνάμεων. Σημαντικό ρόλο έπαιξε και η ταχύτατη άνθιση της Αθήνας, που αποφάσισε μάλιστα να ανακατασκευάσει τα τείχη της. Η Δηλιακή συμμαχία, που άνοιγε θαλάσσιους δρόμους εμπορίου στο Αιγαίο, τον Ελλήσποντο και τη Μαύρη Θάλασσα

προκάλεσε νέα ανησυχία στους Λακεδαιμόνιους. Ας μην ξεχνάμε ακόμα, ότι η Αθήνα διέθετε τον μισό στόλο που οι Έλληνες παρέταξαν στη Σαλαμίνα.

Επί της ουσίας, ο πόλεμος με την Αθήνα έχει τον χαρακτήρα του προληπτικού χτυπήματος και συνάμα ικανοποιεί την ανάγκη εξόδου από την Πελοπόννησο προς εξυπηρέτηση των ηγεμονικών βλέψεων της πόλεως. Σε αυτό το πλαίσιο, πριν μπει στον πόλεμο, η Σπάρτη καλλιέργησε τη φήμη της υπέρμαχου της ελευθερίας, αντιπάλου της τυραννίας και της κληρονομίου του Αγαμέμνονα που είχε ενώσει τους Έλληνες στα Τρωικά (Rahe: 28). Το ιδεολογικό της πρόσχημα ήταν η προστασία των ελληνικών πόλεων από τον αθηναϊκό ιμπεριαλισμό, αν και στη συνέχεια, μετά την τελική νίκη, μεταβλήθηκε η ίδια σε προστάτιδα, επιβάλλοντας φόρο και -κατά περίπτωση- έναν Λακεδαιμόνιο αρμοστή (Λεβί 373).

Για να κερδίσει τον Πελοποννησιακό Πόλεμο, η Σπάρτη συμμάχησε ακόμα και με την Περσία. Το 412-411 η Σπάρτη εκμεταλλεύεται την εχθρότητα της Περσίας για την Αθήνα υπογράφοντας συνθήκη με κόστος την παραχώρηση του ελέγχου επί των ιωνικών πόλεων, στις οποίες επανέρχεται στην επόμενη φάση.

Για να προστατεύσει τα κεκτημένα του μεγάλου πολέμου, χρειαζόταν στρατηγική προμετωπίδα, κι έτσι βρέθηκε ξανά στο ανατολικό Αιγαίο και τη Μ. Ασία. Η ευκαιρία δόθηκε από την πρόσκληση που της απύθνηταν οι πόλεις της Ιωνίας λόγω του εμφυλίου στην Περσία (Κύρος κατά Τισσαφέρνη). Η Σπάρτη προσέφερε αρχικά μισθοφόρους στον Κύρο (401). Μετά την ήττα και τον θάνατο του όμως, ενεπλάκη σε στρατιωτικές επιχειρήσεις εναντίον των Περσών. Το 400 π.Χ. 5.000 Σπαρτιάτες (όμοιοι, σύμμαχοι και 1.000 απελεύθεροι είλωτες) ενώθηκαν με περίπου 6.000 από τους παραμένοντες εν Ασία υπό τον Ξενοφώντα. Συνέχισαν τον πόλεμο, αυτή τη φορά για να αποκαταστήσουν τον έλεγχο της μικρασιατικής ακτής και να προστατεύσουν τις αποικίες από την εκδικητική ορμή του Τισσαφέρνη.

Το 396 π.Χ. ο βασιλιάς Αγησίλαος εκστράτευσε με ισχυρό σώμα, όμως οι Πέρσες συνεργαζόμενοι με τους εν Ελλάδι αντιπάλους της Σπάρτης, έκαναν έναν ελιγμό που μετέφερε τον πόλεμο στην κυρίως Ελλάδα. Το 394 ο Αγησίλαος ανακλήθηκε. Φαίνεται ότι αυτό ήταν το σημείο αιχμής της Σπαρτιατικής ισχύος. Ο Κορινθιακός Πόλεμος που ξέσπασε μεταξύ 395 και 386, έληξε με την Ανταλκίδειο Ειρήνη, η οποία έπαυσε τα ιμπεριαλιστικά σχέδια της Σπάρτης στην Ανατολή (παραχωρήθηκε ξανά η Ιωνία στους Πέρσες).

Την επαύριο του Κορινθιακού Πολέμου ανακύπτει σε όλη την Ελλάδα το πρόβλημα της «α παιδείας». Οι ελληνικές πόλεις είχαν πλέον χάσει μεγάλο μέρος του πληθυσμού στους διαδοχικούς πολέμους κι ήταν εμφανώς εξασθενημένες. Η ίδια η Σπάρτη, έχει ίσως το μεγαλύτερο πρόβλημα και εισέρχεται στην περίοδο της παρακμής. Δυστυχώς, η ειρήνη κράτησε λίγο αφού στο μεταξύ η Αθήνα είναι ανανήψει και η Θήβα είχε προβάλλει ως επίδοξη κυρίαρχος επί των ελληνικών πόλεων. Το 371 π.Χ. η σύγκρουση κορυφώθηκε με τη Μάχη των Λεύκτρων και η Σπάρτη, για πρώτη φορά στην ιστορία, συνεντρίβη χάνοντας τις τελευταίες δυνάμεις της. Στη συνέχεια, ο Επαμεινώνδας εισέβαλε στην Πελοπόννησο, απελευθέρωσε τη Μεσσηνία, ίδρυσε τη Μεγαλόπολη και τελικά σφράγισε τη δραματική και μη αναστρέψιμη συρρίκνωση της σπαρτιατικής δύναμης (370-369 π.Χ.).

(Ε) ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

a. ΣΥΣΤΗΜΙΚΑ

- i. ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΙΑΚΟΣ ΠΟΛΕΜΟΣ: Η σύγκρουση μεταξύ Αθήνας και Σπάρτης αποτελεί ορόσημο στην ιστορία του πολιτισμικού συνόλου που

αποκαλούμε «Δύση». Με βάση την ιστορία του Θουκυδίδη, οι διεθνολόγοι έχουν εξάγει διάφορα θεωρητικά μοντέλα (όπως αυτό του προληπτικού χτυπήματος). Πολύ πρόσφατα, ο εγνωσμένου κύρους Αμερικανός πολιτειολόγος Graham Allison, χρησιμοποίησε το σχήμα του Αθηναίου ιστορικού, το οποίο αποκαλεί «παγίδα του Θουκυδίδη», και τον ανταγωνισμό των δύο ελληνικών πόλεων ως μέτρο για να εξετάσει την κλιμακούμενη σχέση μεταξύ ΗΠΑ και Κίνας. Το βιβλίο με τίτλο *Προορισμένοι για πόλεμο (Σε τροχιά πολέμου): μπορούν ΗΠΑ και Κίνα να αποφύγουν την παγίδα του Θουκυδίδη;* αναφέρεται στη σταθερή αύξηση της κινεζικής ισχύος που ανησυχεί την ανταγωνίστρια της, σε τέτοιο βαθμό ώστε είναι πιθανό να επιδιώξει έναν προληπτικό πόλεμο για να ανακόψει την πορεία της, κατ' αναλογία προς την έναρξη του Πελοποννησιακού Πολέμου.

b. ΕΣΩΤΕΡΙΚΑ

- i. **ΗΓΕΜΟΝΙΑ ΤΗΣ ΣΠΑΡΤΗΣ:** Η Σπάρτη βγήκε από τον πόλεμο ως κυρίαρχος σε όλη την Ελλάδα. Μπορούσε πλέον να απολαύσει τα πλεονεκτήματα της ηγεμονίας της, ιδιαίτερα τα οικονομικά. Όπως όμως μας λέει ο Snyder (1991) το διεθνές σύστημα σπανίως επιβραβεύει τον επεκτατισμό και συνήθως τον τιμωρεί. Ο λόγος είναι αυτό που ορίζει ως «υπερέκταση» (overexpansion), δηλαδή η απότομη έκταση ισχύος πέραν των ορίων μιας δύναμης, που ωφελεί μεν ορισμένες κοινωνικές ομάδες (όπως ο στρατός και τα μεγάλα οικονομικά συμφέροντα), σύντομα όμως η κοινωνία αδυνατεί να ακολουθήσει. Στην προκειμένη περίπτωση οι Λακεδαιμόνες ξεπέρασαν τα πραγματικά όρια αντοχής (πληθυσμιακά, γεωγραφικά, οικονομικά), επιταχύνοντας τη συρρίκνωση της δύναμής τους.
- ii. **ΔΙΑΦΘΟΡΑ:** Η απότομη αύξηση ισχύος και πλούτου (μετά τον Πελοποννησιακό Πόλεμο) διέφθειρε αρκετούς Σπαρτιάτες και αυτό είχε ως αποτέλεσμα τη σταδιακή υποχώρηση των θεσμών και τη διεύρυνση της φτώχειας και των ανισοτήτων (Noethlichs 1981). Κατά τον Carthledge (271), έναν από τους σημαντικότερους μελετητές της αρχαίας Σπάρτης, αυτός είναι ένας από τους βασικούς παράγοντες της παρακμής, δεδομένου ότι στον 4^ο π.Χ. αιώνα η γη έφτασε να κατέχεται από μια μικρή μερίδα πολιτών. *Ο Αριστοτέλης επισήμανε τους οικονομικούς παράγοντες που αποδυνάμωσαν την πόλη. Συγκεκριμένα, αναφέρεται στο σύστημα ιδιοκτησίας και κληρονομιάς γαιών, το οποίο εμπεριείχε τον σπόρο της ολιγανθρωπίας και του μαρασμού (Paul Carthledge: 264-266). Από την άλλη, οι νόμοι της Σπάρτης ενθάρρυναν την πολυτεκνία ωστόσο δεν φαίνεται ότι ήταν αποτελεσματικοί και το πρόβλημα ήταν αισθητό ήδη από τις αρχές του Πελοποννησιακού Πολέμου.*
- iii. **ΑΝΙΣΟΤΗΤΕΣ:** Η ανάπτυξη των ανισοτήτων οδήγησε στην ολιγανθρωπία (απαιδία) και συνέβαλλε στην παρακμή του σπαρτιάτικου προτύπου (Λεβί 402). Οι προσωπικές φιλοδοξίες και η προάσπιση των συμφερόντων αυτής της μικρής ελίτ, εξέθεσε την πόλη σε μοιραίους κινδύνους.
- iv. **ΔΗΜΟΓΡΑΦΙΚΟ:** Η ακατάπαυστη εμπλοκή σε πολέμους επέφερε τη δημογραφική συρρίκνωση της Σπάρτης. Ο ένας πόλεμος έφερνε άλλον πόλεμο και οι γενιές που χάνονταν στο πεδίο της μάχης δεν μπορούσαν να αναπληρωθούν. Η μάλιστα της “ολιγανθρωπίας” έμελλε στο τέλος να πληξεί όλη την Ελλάδα και να την υποβιβάσει σε ρωμαϊκή επαρχία. Σύμφωνα με τον Todd (που βασίζεται στις αναφορές του Ξενοφώντα και του Αριστοτέλη), το 490 η Σπάρτη αριθμούσε 8000 πολίτες (δεν είναι εξακριβωμένο αν ο αριθμός αναφέρεται μόνο σε Όμοιους), ενώ το 360, μετά την ήττα στα Λεύκτρα, λιγότερους 1000. (Αριστοτέλη Πολιτικά 1270^α)

(F) ΓΕΝΙΚΑ ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Σύμφωνα με τα παραπάνω η θεωρία του νεοκλασικού ρεαλισμού έχει ένα ισχυρό επιχείρημα για τον συνυπολογισμό των επιπέδων ανάλυσης, που βρίσκει εφαρμογή στην περίπτωση της Σπάρτης. Εν κατακλείδι, η ανάδειξη της Σπάρτης σε ηγεμονική δύναμη με ιμπεριαλιστικούς όρους οφείλεται μεν στην αναρχική φύση του διεθνούς συστήματος, ωστόσο είχε ορισμένα εσωτερικά ελατήρια. Παρ' όλ' αυτά, ήταν εξ αρχής καταδικασμένη σε αποτυχία για εσωτερικούς λόγους. Ουσιαστικά, ο σπόρος της παρακμής βρισκόταν μέσα στην ίδια διαδικασία ανάπτυξης και μεγέθυνσης της Σπάρτης, η οποία αδυνατούσε να εξελιχθεί σε ηγεμονία ή αυτοκρατορία.

(G) ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Αριστοτέλη Πολιτικά. <http://data.perseus.org/citations/urn:cts:greekLit:tlg0086.tlg035.perseus-eng1:2.1270a>.

Θουκυδίδου Ιστορίαι, https://www.greek-language.gr/digitalResources/ancient_greek/library/browse.html?text_id=73&page=6

Paul (2002). *Sparta and Laconia; A Regional History (1300-362 BC)*. Routledge: London.

Baltrusch, Ernst (1998). *Sparta. Geschichte, Gesellschaft, Kultur*. München: Beck Wissen.

Hutchinson, Godfrey (2014). *Sparta: Unfit for Empire*. London: Frontline Books.

Noethlichs, K. L. (1987). "Bestechung, Bestechlichkeit Und Die Rolle Des Geldes in Der Spartani-schen Außen- Und Innenpolitik Vom 7.-2. Jh. v. Chr." *Historia: Zeitschrift Für Alte Geschichte* 36 (2): 129-70.

Rahe, Paul. *The Grand Strategy of Ancient Sparta: the Persian Challenge* (New Haven: Yale University Press, 2015).

Roobaert, Arlette (1985). *Isolationnisme et impérialisme spartiates de 520 à 469 avant J.-C.* Lovanii: Aedibus Peeters.

Rose, Gideon (1998). "Neoclassical Realism and Theories of Foreign Policy." *World Politics* (51:1), 144-72.

Snyder, Jack (1991). *Myths of Empire*. Ithaca: Cornell University Press.

Waltz, Kenneth. (1979). *Theory of International Politics*. New York: McGraw Hill.